

KULTURA IN KULTURNA SKUPINA V PREDZGODOVINI

JOSIP KOROSEC

Danes marsikateri pojmi in izrazi v predzgodovinski arheologiji še niso ustaljeni, marsikateri, ki so ustaljeni, pa še niso dovolj jasni in diferencirani. Kljub temu, da je predzgodovina relativno še mlada veda, bi bilo nujno potrebno, da se sčasoma razčistijo nejasni izrazi in pojmi. Ne gre tu za kake momente v posameznih jezikih, ki imajo včasih težavo, da najdejo posamezne izraze za razne pojme; marveč gre za tiste momente, ki so splošnega značaja v sami predzgodovini, včasih pa v vsej arheološki vedi. Vzemimo kot primer le glavno periodizacijo predzgodovine na paleolitik, mezolitik, neolitik in na druge dobe. Čeprav uporabljajo to periodizacijo danes vsi predzgodovinarji, ako izključimo poskus Pittionija, ki je v novejšem času predlagal novo periodizacijo na litikum, keramikum in metalikum, o kateri se pa predzgodovinarji še niso dokončno izjavili, nahajamo tudi tu razne težave, ki so bolj vzrok napačne interpretacije. Pri tej periodizaciji moramo namreč upoštevati tudi geografsko lego posameznih pokrajin in s tem v zvezi tudi časovno postavitev. Nekaj drugega je namreč, ko govorimo o neolitiku na sploh, nekaj drugega, ko govorimo o neolitiku Evrope, nekaj drugega zopet ko govorimo o neolitiku Skandinavije, itd. Arheologi pa v svojih razpravah splošnega značaja včasih premalo ostro ločijo tak primer periodizacije, čeprav nehote. Italijanska predzgodovina uporablja za mlajše neolitične obdobje sploh izraz neo-eneolitik, hoteč s tem poudariti obstoj že kovinske dobe v sredozemskem bazenu, ki je vplival tudi na obrobne pokrajine Sicilije in posamezne druge predele Italije. Toda ta izraz uporabljajo ravno tako tudi za Severno Italijo, za Balkan, itd. Vprašanje je, v koliko je to pravilno. Vsekakor je to pravilno za oznako časovnega obdobja in glede na Egejo in Sredozemlje. Kulturno pa to ni pravilno. Ako bi upoštevali še Egipt in Azijo, se seveda še močneje pokaže nepravilnost izraza eneolitik za mlajše faze neolitika s časovnega gledišča. Toda to je samo en primer, ki se javlja v okviru kronološke periodizacije in njenega poimenovanja. Takšnih primerov pa imamo veliko več. Podobni problemi so nastali ne samo v kronološki razdelitvi, temveč tudi na drugih področjih.

Med nejasne pojme v predzgodovini sodi tudi izraz »kultura«. Ta izraz je v resnici že popolnoma ustaljen, vendar pa še ni dovolj jasno diferenciran, tako da se često lahko tudi napačno tolmači, čeprav nehote. Tudi raziskovalec često zagreši napako s tem, da t. i. kulturo nepopolno

predstavi. Ne mislim tukaj na izraz »materialna kultura«, ali pa na izraz »duhovna kultura«, ki sta po navadi točno označena. Pač pa se v predzgodovini z navadnim izrazom »kultura« pojmuje tudi neka etnična večja ali manjša skupina. Le v tistih primerih govorimo o nekem plemenu ali narodu poimensko, kadar vemo tudi za njegovo ime. Takšnih primerov je pa v predzgodovini dokaj malo. Šele od železne dobe dalje vemo po zgodovinskih virih tudi za imena nekaterih etničnih skupin. Še celo v zgodnjem srednjem veku imamo marsikaterih etnične skupine, katerih imen ne vemo za posamezna področja, oziroma ne moremo posameznih kulturnih skupin vezati na določene etnične skupine. Iz teh vzrokov se je v predzgodovini tudi ustalilo, da se v takem primeru etnična skupina poimenuje kar po kulturi, n. pr. kultura zvončaste čaše, vinčanska kultura, lužiška kultura, kultura žarnih grobišč, itd. S takim pojmom razumemo celotno kulturo, tako materialno kakor duhovno; dalje tudi ekonomiko, da, celo jezik. Upravičeno se pritožujejo nekateri, da se s takim imenovanjem ne razlikuje tudi ljudstvo kot nosilec te ali one kulture. Čeprav je to včasih tudi točno, je v glavnem le navidezno. Že pri obravnavanju materialnih ostalin bodisi te ali one vrste ne moremo teh obravnavati ločeno od njihovih nosilcev, čeprav jih ne imenujemo posebej, glede na to, da ne vemo niti njihovega imena, niti česar koli drugega, razen tega, kar nam nudijo same materialne ostaline. Le v tistih primerih, kjer se vrše samo čisto tipološke komparacije ali kaka druga podobna raziskovanja, se nosilci puščajo več ali manj ob strani, ker je v takšnih primerih zajeto veliko širše področje, v katerem je zastopano več raznih kultur ali tudi več etničnih skupin. Priznati pa moramo, da je izraz »kultura« kot poimenovanje za materialno in duhovno kulturo ter za njene nosilce nekoliko preozek. Kljub temu uporablja danes ta izraz večina evropskih predzgodovinarjev, razen italijanskih. Le-ti uporabljajo namesto »kulture« izraz »civiltà«, toda tudi ne vedno. Ta izraz je pa veliko bolj posrečen. Kljub njegovi delni prednosti, ker je v njem obsežena tudi ekonomika in sploh civilizacija poleg kulture, ga pa ne moremo prenesti v druge jezike.

Kultura kot poimenovanje se ne uporablja le za tiste skupine, katerim ne vemo imena, temveč se uporablja tudi za tiste, katerih države so bile že formirane. Tako danes vsakdo govori o rimski, grški, egipčanski in o drugih podobnih kulturah. Vendar često tudi tu ni zajeta le duhovna kultura, umetnost itd., temveč celotna materialna kultura, ekonomika in drugo. Zato je češki arheolog Böhm že pred leti predlagal naj bi imenovali »civilizacija« tiste primere, v katerih naj bi oznaka »kultura« istočasno ne bila tudi ekvivalent jezikovnega razlikovanja, temveč dokaz kulturne in gospodarske nivelizacije, ki se poleg tega tudi širi (Původ Slovanů ve světle nové české literatury prehistorické, Brno 1948). Do tega sklepa je prišel ravno zaradi tega, ker sestav ohranjenih spomenikov materialne kulture v vseh predzgodovinskih obdobjih ni vsebinsko isti in kvalitativno soglasen. To je popolnoma točno. Vendar je vprašanje, v koliko bi takšno poimenovanje bilo v predzgodovini bolj razumljivo. Tak izraz se vsekakor lahko uporablja tam, kjer je družbeni razvoj dosegel že takšno stopnjo, da izraz kultura več ne zadošča, kot n. pr. pri

rimske kulturi, ker je že zdavnaj prešel ožji okvir in ker tam ne obravnavamo le drobni material, kulturo, umetnost, stavbarstvo, rokodelstvo, temveč tudi državno upravo, industrializacijo itd. Seveda je pa tudi izraz »civilizacija«, kakor ga danes pojmuje, neprimeren za vse duhovne produkte, a tudi za tradicionalne izdelke materialne kulture, itd. Tako ta izraz ni nič boljši, kakor je izraz »kultura«, s katero pojmuje ne samo duhovno kulturo, umetnost, temveč tudi vse civilizacijske momente. Vendar obstaja neka bistvena razlika v pojmu kulture, kjer je znan narod kot njen nosilec, ne glede na to, ako je takšno kulturo uporabljalo tudi več drugih etničnih skupin ali pa le ena, ker se v takšnem primeru že v poimenovanju kultura veže na tisti narod, n. pr. rimska kultura, grška kultura itd., s čimer odpade ugovor, da ne vidimo nosilcev, kar nikakor ne drži pri zgodnejših etničnih skupinah, katere poimenično ne moremo vezati na izraz kultura. Zato se mi zdi manj pomembno, menjati izraz »kultura« v izraz »civilizacija« pri že zgodovinskih poimensko znanih narodih in plemenih.

Pri neki predzgodovinski »kulturi« je pa mogoče tudi izraz »kultura« zamenjati z izrazom »kulturna skupina«, da bi se moglo razumeti tudi njih nosilce, medtem ko bi se sam izraz »kultura« uporabljati le v zvezi z materialno in v zvezi z duhovno kulturo. Opozoriti pa moram, da so v zadnjem času nekateri predzgodovinarji že prešli na tak način poimenovanja, čeprav je večina danes še ostala pri starem načinu izražanja. Vsekakor moram zavreči željo nekaterih, ki menijo, da bi se naj kultura označevala v širšem pomenu, kot n. pr. »kultura podonavskih poljedelcev« in podobno. Čeprav so mogoče na eni strani takšne želje tudi upravičene, moramo upoštevati, da so današnja poimenovanja predzgodovinskih kultur bodisi po rekah (tiška, köröška) ali pa po lokalitetah (butmirska, starčevačka), po pogorju (Bülkk kultura), po pokrajinah (slavonska, hvarska), po kakšni posebnosti v keramiki (kultura zvončaste čaše, vrvičasta kultura), po načinu pokopov (kultura žarnih grobišč, megalitna kultura), itd. tako teritorialno kakor tudi časovno omejena in predstavljajo manjše kulturne in etnične enote. S predlogi, ki so jih nekateri podali, bi dobili širše poimenovanje, s katerim kulturne skupine ne bi bile med seboj ločene niti teritorialno niti časovno že glede na njih tedanjo družbeno ureditev. Z drugimi besedami, takšna poimenovanja bi obsegala vrsto popolnoma različnih kulturnih skupin tako po materialu, kakor tudi po času. Skupno bi pa mogoče imele le eno obliko ekonomike.

Iz vsega vidimo, da je danes nujna potreba ostati pri nekdanjih izrazih in da jih ne gre menjati, ne zaradi ustalejnosti, temveč tudi zaradi pravilnega pojmovanja. Možnost je edino ta, ki sem jo omenil že poprej, da se namesto izraza »kultura« uporabi izraz »kulturna skupina«, posebno tam, kjer skupina obsega tako kulturno kakor časovno zaključeno celoto in kjer se želi zajeti poleg materialne kulture tudi ekonomiko, družbeno stanje itd. ter njihov nosilce posebno pri starejših periodah, kjer nam imena plemen niso znana. Ta izraz je ravno tako mogoče uporabiti tudi pri tistih že zgodovinskih skupinah, kjer so nam imena znana, ali kjer so nam znani tudi etični nosilci raznih kultur. Tako imamo v slovanski kulturi vrsto manjših kultur poimenovanih na isti način, kakor

je navada v predzgodovini, n. pr. belobrdska, köttlaška, itd. Čeprav pa vemo za nosilce teh kultur, ni zopet z izrazom »kultura« mišljena le materialna kultura, temveč so mišljeni tudi njeni nosilci. V takem primeru bi bil tudi primernejši naziv »kulturna skupina«.

SUMMARY

Culture and culture group in prehistory

Lately, it has become evident that the word »colture« is somewhat too narrow for the designation of unknown ethnic groups. And that because not only the material and intellectual cultures are treated under this notion but quite as well economics or even the bearers of a culture known only by their material remains. Therefore, it may be reasonable to change the word »culture« into the expression »culture group«.